MORALNA PROBLEMATIKA DIJALOGA S NEVJERNICIMA

Dr Jordan KUNIČIĆ

»Nevjernik« je onaj koji ne vjeruje u Boga ili u transcendentne vrednote. On ne prihvaća istine na bazi Božjeg auktoriteta. Znači da zatvara svoje oči pred »Onkraj« ili »Poviše«. Možda je njegovo duševno stanje prolaznog karaktera. Možda je radikalno raskrstio s vjerom. Možda nije nikada ni osjetio poziv da »odgovori« na poziv vjere.

Bezvjerstvo je činjenica. Značajna činjenica. Danas je to gdjegdje činjenica neke očite i otvorene pobune. Ne radi se samo o tome da bezvjerac ostane kao bezvjerac zatvoren u krugu svoga »ja«. Činjenica je mnogo značajnija: iz teorije bezvjerstvo prelazi na djela, na praksu. Ono je i zakonski zaštićeno u ime čovječjih prava, naime: slobode savjesti.

Jedno pitanje iz prošlosti: Može li doista čovjek za dugo vremena, kroz čitav život ostati u stanju »zatvorenosti« prema transcendentnim istinama i vrednotama? Može li netko doista, iz uvjerenja, kroz čitav život biti zbiljski bezvjerac? Ne shvatiti svoj odnos prema *Nekomu?*

Stari su odgovarali da nije moguće naći čovjeka koji bi normalnim razvojem dopro do razuma i samoodređenja a živio u potpunom neznanju da opstoji neko Više Biće, uzrok svega što ga okružuje. To su tvrdili pozivajući se na lakoću koju svaki čovek osjeti da pomoću osnovnih umnih kategorija, npr. pomoću načela kauzaliteta zaključi da opstoji vrhovni Uzrok svega. A red i ljepota svemira, osjećaj prolaznosti čovječjeg života i sl. posve prirodno čovjeka pomažu da uvidi snagu zaključivanja tih osnovnih načela. Prema tome: mogu opstojati bezbožnici, mogu graditi i sistem bezvjerstva, ali samo za neko vrijeme, prolazno. Nije li i Seneka govorio da lažu oni koji ne osjećaju Boga, jer, iako to govore po danu, po noći i u samoći sumnjaju u to što su rekli po danu. — Tako su pisci priručnika pisali prije.[1]

Malo više kritike unijelo je dosta opreza u sličnim tvrdnjama. Činjenica je da ima bezvjeraca koji ne priznavaju istine na bazi Božanskog auktoriteta, i ateista koji tvrde da se nijesu »sastali« s osobnim Bogom. Ako uočimo kako taj imanentni problem može primiti razne oblike u čovječjoj duši, potpuno ćemo priznati istinitom tvrdnju da je »vrlo

1. B. F. BARBEDETTE, **Philosoph. schol.**, Pariz u izd. 1939, sv. II, br. 37.

teško, gotovo nemoguće odrediti samo i približno broj pravih, pozitivnih i dogmatskih ateista. Statički podaci, u koliko postoje, zbog same naravi stvari, posve su nepouzdani«.[2] Međutim, takvih ateista ima.

Ne čini se opravdanim umanjivati broj ateista pozivajući se na činjenicu da i oni koji zastupaju pozitivni ateizam priznavaju neko svoje božanstvo, tj. da i bezvjerci ispovijedaju neku vrst religije, zvala se materijalizam, pozitivizam, panteizam ili bilo kako. Još više, ne čini se opravdanim pozivati se na tobožnji mali broj ateista tvrdnjom da je u spoznaji prirodnih moralnih načela uključena spoznaja moralnog Zakonodavca.

Zašto se to ne čini opravdanim? Jer priznavanje Boga ili transcendentnih vrednota uključuje neki minimum bez kojega ne možemo uopće govoriti da se u čovjeku ostvaruje spoznaja Boga, kao neki susret s Bogom. Neka općenita i konfuzna spoznaja Boga svim je ljudima vlastita. Nije potrebito da zato ustvrdimo da je istina o opstanku Božjem izvjesna po svojoj naravi. Niti je dovoljno reći da spoznaju Boga oni koji iz reda u svijetu i svemiru zaključuju da mora opstojati neki redatelj svega toga. To je sve previše općenito.

Da uzmognemo ustvrditi za nekoga da nije ateist, taj mora priznavati osobnoga Boga. Jednoga Boga. U spoznaji prirodnog moralnog zakona, ili u spoznaji da mora opstojati neki redatelj ovog svijeta i svemira, krije se spoznaja Boga samo »in potentia«. Ne može reći da spoznaje čovjeka iz daljine onaj koji konstatira da se nešto u daljini pokreće. Ili, ako rečemo da se u tim slučajevima ipak ostvaruje neka spoznaja ta je spoznaja »vrlo nesavršena«, rekao bi sv. Toma »imperfectissima«. Prema tome, tvrdi isti Naučitelj, tako općenita spoznaja Boga nije dovoljna da čovjek bude sretan.[3]

Činjenica je da neki svode red u svijetu i svemiru na kozmičke sile a da ne zaključuju na transcendentni izvor. — Isto tako i fenomen prirodnog moralnog zakona svode na čovječju savjest, tj. ne traže izvor povišе čovjeka. Prema tome u konfuznoj i općenitoj spoznaji Boga, koliko je uključena u spoznaji prirodnog moralnog zakona, nije sadržana »propria« ili posebna, vlastita spoznaja da Bog opstoji kao zasebno, osobno Biće. To je samo spoznaja »in potentia«. Materijalisti, pozitivisti, panteisti i sl. u pravom i vlastitom smislu su ateisti, a poznavaoci su osobnog Boga samo u potenciji, u mogućnosti. A to ne znači ne biti ateistom. Minimum što se traži da se o nekomu reče da priznaje Boga jest to da zna *da je Bog zasebno biće*, različito od drugih bića. Bez toga čovjek je jednostavno ateist. Recimo da je možda samo negativni ateist, ali je ateist.

Gledište Svetoga pisma na tu činjenicu. Izgleda, dakle, da možemo bez oklijevanja reći da opstoje ateisti, bezvjerci. I to oni uvjereni. Nije ovdje pitanje kako su do tog uvjerenja došli. Pred nama je činjenica. Promislimo na one koji nikada o Bogu nijesu ništa čuli. Promislimo na brojne duše koje žive u pozitivno ateističkim okolnostima. A zar je malo onih koji se hrane predrasudama protiv Boga i protiv transcendentnih vrednota?

---

2. Dr. I. KOZELJ, **Etnološki dokaz za Božju opstojnost**, u BS, 1963, br. 1, str. 21.
3. Sv. TOMA, CG, III, 38.

a) I najpovršniji promatrač konstatirat će kako je to gledište izraženo na razne i oprečne načine. Na prvi pogled kao da je nemoguće zaključiti na stalan i određen način postupanja u praksi. Hoće li vjernik pružiti ruku nevjernicima? Stupati s njima u tijesne odnose? Surađivati na svim područjima? Ili se udaljiti, izolirati. Recimo u današnjem jeziku: hoće li vjernik s nevjernicima stupati u dijalog?

Uočimo najprije što je u prilog dijaloga. Bog pušta da njegovo sunce izlazi nad zlima i nad dobrima (Mt 5, 45—46). Krist postupa prijateljski prema carinicima i grešnicima (Mt 11, 19). Farizeji i književnici su mu zamijerali, ali on je mirno primao prigovore da prima grešnike i jede s njima (Lk 15, 2). Vrhovno je načelo izraženo u Božjoj politici to da treba pustiti da raste i pšenica i kukolj (Mt 13, 30). Još više, kao da ima ekskluzivističkih izraza u prilog ovcama izvan ovčinjaka, jer treba ostaviti onih 99 a tražiti onu jednu izgubljenu (Lk 15, 4). Kao da je jedina misija Kristova bila ta da dođe k izgubljenim ovcama (Mt 15, 24).

Opstoji, dakle, očita zapovijed da treba pristupiti, tražiti one koji su daleko. Ljubav šalje vjernika k njima. Ljubav puna duha požrtvovnosti, spremnosti na žrtvu vlastita života. Ovce izvan stada treba tražiti. Dijalog s njima je zapovijed, pravi kategorički imperativ Novog zavjeta (Mt 28, 19). Izolacija od njih znači negaciju zakona ljubavi. Tko odbija dijalog s nevjernicima taj zabacuje onaj vrhovni zakon apostolata ljubavi.

b. Uočimo sada neke naoko p r o t i v n e izraze. One koji ne slušaju Crkve treba smatrati poganima i carinicima (Mt 18, 17). A pred nevjernima neka se ne iznose svete vrednote (Mt 7, 6). Krist je došao samo za ovce Izraelove (Mt 15, 24). Drugima ne daje niti kruha istine, stoga Feničanki nije htio niti odgovoriti na njene molbe da joj pomogne (Mt 15, 26). Krist učenicima zabranjuje da idu k poganima (Mt 10, 5).

c. Izolacionizam i separatizam nalazimo i k o d K r i s t o v i h u č e n i k a. Istina je da Bog hoće da se svi ljudi spase (1 Tim 2, 4). Pavao se osjeća dužnikom prema svima bez razlike (Rim 1, 14). Svima je postao sve, da na svaki način neke spasi (1 Kor 10, 22).

Ali uz ove izjave ima i protivnih. Učenici se čude što Isus govori sa ženom Samarijankom (Iv 4, 27). Pavao smatra da je između vjernika i nevjernika nemoguć sporazum (2 Kor 6, 15). Zato opominje Korinćane da ne vuku više jarma s nevjernicima (2 Iv 10—11). Pa i Apostol ljubavi poziva vjernike da ne primaju u kuću i da ne pozdravljaju one koji odbijaju Kristovu nauku (2 Iv 10, 11).

d) Zanimljiv je p r e o k r e t u g l e d i š t u kako nam ga iznose Djela apostolska. Duh Sveti je sišao i na pogane (Dj 11, 17—18). Pred tom činjenicom sv. Petar argumentira ovako: Ako Bog zove k sebi i pogane, kako im mi možemo sprečavati da dođu k Bogu? Zaključak je: »Dakle i poganima Bog dade obraćenje, da imaju život«. A kako će doći na stazu života, ako im nitko ne bude prišao i s njima dijalogizirao? (Rim 10, 14). Uostalom, najopćenitija je Kristova zapovijed da treba ići u cijeli svijet i propovijedati Veselu vijest svakom stvorenju, svim ljudima bez razlike (Mk 16, 15).

Kako se sve ovo usklađuje? Ima mnogo »spojnih« ideja. Ograničit ćemo se na neke. One će poslužiti da se shvati kako je oprečnost samo

verbalna. Rasplet idejnog čvora protivnih tvrdnja ostvaruje se s pomoću nekih bitnih oznaka Kristove nauke i Kristova postupanja.

a) Najprije treba da razlikujemo ateiste od ateizma. I Kristov je zadatak bio da književnike i farizeje nauči da uvijek razlikuju čovjeka od njegovih zabluda ili grijeha. Krist grešnicima pristupa, traži ih, brani. Nikako pak ne brani njihove zablude, njihove grijehe. Farizeji su postupali protivno. A to je Krist nastojao dokinuti. On je donio cijenu i ljubav prema osobi, a osuđivao je zastranjenje svakog čovjeka. Recimo kratko: Krist je došao zvati grešnike (Mt 9, 13) a uništiti grijeh (Iv 1, 29).

S grijehom nema kompromisa. Sv. Pavao će postaviti moralnu normu, da se ne smije činiti zlo niti u vidu postizavanja nekog dobra (Rim 3, 8). — S druge pak strane dobro treba činiti ne osvrćući se na bilo koga. I dobro je vrednota koja sadrži imanentno opravdanje. S tog gledišta kršćanstvo zastupa također neki radikalizam. Nijedna kovrčica slova zakona neće se ukinuti (Mt 5, 19). Osoba koja tumači Božji zakon nije važna, važan je zakon. Ovu superiornost dobra i zla iznad uloga ljudskih osoba istaknuo je Krist i u govoru protiv farizeja i književnika. Oni su narodu čitali riječ Božju. I narod je dužan tu riječ prihvatiti, iako dolazi od farizeja i književnika: »Vršite i držite sve što vam reknu, ali se ne ravnajte po njihovim djelima, jer govore a ne vrše« (Mt 23, 3).

b) Sjetimo se, nadalje, kako je smrtniku lako pogriješiti. Tako i nevjernicima. Kristov postupak pretpostavlja tu tužnu činjenicu, da u čovjeku često nastaje neka pocijepanost, neki dualizam, oprečnost: između onoga što naučava i onoga što čini; između htjeti i izvršiti; rađa se sukob između zahtjeva duha i nagona tijela. Sv. Pavao je vapio za oslobođenjem od drame te suprotnosti (Rim 7, 24). Ali ona je donekle svojstvena samoj čovječjoj naravi, jer i Krist je konstatirao spremnost duha i slabost tijela (Mt 26, 41). Za sve ljude, osim Krista, iskonski grijeh je tu slabost potencirao.

Koji ćemo lijek naći toj slabosti? Kako postupati u praksi prema onima koji su u zabludi ili pod vlasti grijeha? Dovoljno je otvoriti Evanđelje i zaustaviti se na poglavlju božanskog milosrđa: izgubljene ovce, drahme i rasipnog sina (Lk 15). Poslije toga pročitati himnu ljubavi kako je iznosi sv. Pavao (1 Kor 13). Milosrđe i ljubav — to su lijekovi potrebni za liječenje rana slabosti i grijeha. Jer svi su ljudi pozvani na svjetlo, uzvanici na gozbu blaženstva u nebu. A tko je od ljudi da ne bi bio podložan grijehu? I tko bi se usudio baciti kamen na grešnika? Da se suoči s Kristom, morao bi zasramljen odstupiti kao oni tužitelji žene preljubnice (Iv 8, 9).

c) Konačno, ako se nađemo pred nevjernicima koji nijesu »dobre volje«, znajmo da je Krist upotrebljavao i strogost. Beskompromisno je osuđivao zloću, zle namjere književnika i farizeja. Tjerao je iz hrama oskvrnitelje hrama. Upotrebljavao je vrlo stroge izraze protiv okorjelih grešnika, nepokornih farizeja. Čini se kao da njegova pedagogija nije mogla naći drugi način nego strogost (Mt 23). Ipak, ljubav je u Kristovu srcu ostala uvijek, jer i na križu moli Oca nebeskoga da im oprosti (Lk 23, 34). Strogost je bila uvjetovana nepokornošću srca okorjelih grešnika. Kada se našao sučelice s nepopravljivosti, ostao je samo jedan izlaz: moliti za te duše.

d) Potrebno je za praksu ili za vođenje dijaloga s nevjernicima znati još nešto. Krist je savjetovao, dapače i naredio svojim sljedbenicima da život shvate ozbiljno. Kršćanin ne smije biti brbljavac (Mt 5, 37), jer u mnogim riječima lako se nađe grijeh (Jak 5, 12). Dijalog sa svakim, da; ali brbljanje je zabranjeno strogom prijetnjom: za svaku nekorisnu riječ treba polagati račun na sudnjem danu (Mat 12, 36).

Iz ovoga slijedi vrlo poučna istina. Ne smijemo biti pretjerani optimisti u pitanju uspjeha dijaloga bilo s kim. Promislimo malo na postupak Kristov. Glavari svećenički i književnici htjeli su raspravljati s Kristom kako je neumjesno što bolesnici i djeca za njim viču, ali Krist im ne odgovori, nego krenu dalje (Mt 21, 17). U drugoj zgodi ustrajno su ga pitali o smislu zakona i gledištu prema slučaju žene preljubnice, ali on prebaci razgovor na drugo i ne htjede im odgovarati (Iv 8, 7). Još rječitije nam ostavlja primjer kako je naivno dugo dijalogiziranje u pitanjima koja se mogu razumjeti uz posebne uvjete. Kada je raspravljao o djevičanstvu te konstatirao da mnogi ne shvaćaju, prekinu dijalog riječima: »Tko može shvatiti, neka shvati« (Mt 19, 12). Najočitiju pouku ostavio nam je Krist u onoj raspravi o ustanovljenju euharistije. Mnogi se učenici povukoše i nijesu više htjeli ići s njim. Zar je Krist tada s dvanaestoricom nastavio raspravu? Ne, prekinuo je dijalog odlučnim upitom-ukorom. »Hoćete li i vi otići« (Iv 7, 68).

Zaključak je očit. Dijalog je potrebit. Dijalog je zapovijed dana. On je znak naših vremena. Znak prolaza Gospodnjeg. Znak milosnih vremena. Ali dijalog nije još rješenje svih pitanja. Ne smijemo biti pretjerani optimisti. Dijalog ima svojih granica. Preko njih se ne smije prelaziti. Kompromis bi značio izdajstvo. Dolazi se do neke granice kada treba reći: nije dopušteno! Ne smije se (Mt 14, 4). Nije važno da li će malo vremena poslije ovoga »non licet« stajati glava na pladnju, kao što je stajala glava sv. Ivana Krstitelja. A sv. Ivan je učitelj kršćanske ozbiljnosti, karakternosti!

Gledište teologa. Teolozi, moralisti, polaze od načela da je svatko dužan izbjegavati grijeh i grešnu prigodu. Tko se hotice a bez dovoljno razloga izlaže grijehu, reći ćemo da nekako paktira s grijehom, da odobrava i voli grijeh. Srljati u pogibelj grijeha znači srljati u sam grijeh. Ako padneš u grijeh kojemu si se lakomisleno izložio, sagriješio si ne samo tim činom grijeha nego i nerazboritim srljanjem u grijeh.

Zar vjera i moral nijesu vrednote koje treba čuvati kao najviše svetinje? Vjernik je strogo dužan čuvati svoju vjeru. To znači: ne dolaziti u pogibelj da vjeru izgubi, jer bez vjere nema pristupa k Bogu (Heb 11, 6). Razumije se, ta mjera opreza osobito obvezuje one koji su u vjeri slabi, nepostojani.[4] Mudro je Crkva upozorila vjernike da se ne upuštaju u rasprave s nevjernicima, jer za takve rasprave potrebito je znanje (kan. 1325). Bilo koja vrst dijaloga zahtijeva od vjernika da budu mudri kao zmije (Mt 10, 16). Od ovoga Crkva nikada neće odstupiti.[5] Koli-

---

4. Isti, II—II, 10, 9.

5. U deklaraciji **O kršćanskom odgoju** Koncil izjavljuje da Crkva mora biti u kontaktu s odgajanicima u nekatoličkim školama, i to na više načina. Treba nastojati da odgojitelji ne ubijaju vjeru u srcima odgajanika. — Razvijati religiozno-moralni apostolat kod tih odgajanika. — Poučavati ih u vjeri, bilo preko svećenika bilo preko laika.

ko je, dakle, dopušten dijalog vjernika s nevjernicima *s moralnog gledišta,* treba prosuđivati uzimajući u obzir i način dijaloga (trgovačke, poslovne, kulturne, idejne, prijateljske ili druge veze), raspoloženje vjernika (da li je čvrst u vjeri ili kolebljiv), razlog ili svrhu dijaloga (potreba službe, zahtjev životnih veza, svrha opostolata, potreba duhovne koristi i sl.), društvene okolnosti (da li nevjernika ima puno ili malo, da li su nosioci vlasti itd). I u svemu tome ne možemo očekivati neku promjenu načela, jer po prirodno-moralnom i po Božjem zakonu taj dijalog može za pojedince biti zabranjen radi pogibelji za vjeru i moral. U tom slučaju ni Crkva ni bilo tko drugi ne može dispensirati vjernika da se izlaže pogibelji vječnog osuđenja.[6] Odgovornost snosi svatko za sebe. I svatko će pojedinačno odgovarati. Nadležni će, u nekim slučajevima, odgovarati i za sebe i za svoje podanike.

Jedna suvremena poteškoća. Suvremeni teolozi postavljaju pitanje: ima li zabluda pravo na opstanak? Da se slobodno širi? Ima li zlo ili moralni minus pravo da ga zakon zaštićuje (npr. prostitucija)? Ima li, konkretno govoreći, nevjernik pravo da svoju nevjeru, protiv osvjedočenja većeg dijela čovječanstva, slobodno zastupa, izriče, širi itd.?

Kardinal Bea odgovara da je svaki čovjek subjekt prava. Tuđa prava treba poštivati. Svaki čovjek ima svoju savjest. Nju je dužan slijediti. Ja ne smijem sprečavati drugoga da slijedi svoju savjest, jer on će za to odgovarati pred vječnim Sucem. Prema tome, u ime prava čovječje osobe svatko može zastupati bilo vjeru bilo nevjeru.[7] Čovjek je subjekt prava, a zabluda je nešto apstraktno, nešto »u zraku«.

Na ovo bi trebalo mnogošta primijetiti. Uočimo ove momente: a Pijo XII je ovom pitanju posvetio dovoljnu pažnju.[8] Diktat je objektivnog reda taj da ono što ne odgovara istini i objektivnom moralu nema prava ni na opstanak ni na propagandu ni na nastup ili akciju. Kako možeš poštivati izmišljenu, lažno iskonstruiranu, tobožnju činjenicu? Tko može dati pravo da se širi i da se nastupa protiv bitnim, strukturalnim zakonima čovječje naravi, npr. praksom preljuba, ubojstvom nevinoga i sl.? Laž i objektivno nemoralno djelo izričita su negacija reda i realnosti, neovisno od toga što ljudi misle ili žele; b. ne čini se ispravnim reći da je zabluda nešto »u zraku«, nešto apstraktno, jer to isto bismo morali reći i o istini, o pravu, pravednosti, tj. o svim općim pojmovima. Ako govorimo u apstraktivnom obliku, npr. ako govorimo o zabludi, grije-

---

6. Neki pisci vrlo površno ubrajaju sv. Tomu u bezkompromisne čuvare zastarjelih idejnih pozicija. Kao da je sv. Toma bio beskompromisan prema nevjernicima. Naprotiv, njegova načela čuvaju i danas punu vrijednost. On prije svega poštuje tuđu vjeru, stoga naučava da se nitko ne smije prisiljavati da se pokrsti (II—II, 10, 8). Židovska djeca ne smiju se pokrstiti bez privole njihovih roditelja (n. mj. 10, 12). Za dijalog s nevjernicima traži čvrstoću vjere kod vjernika (n. mj. 10, 9). Beskompromisno je osuđivao tzv. »subverzivne« tipove, tj. one koji su potkopavali temelje ljudskog društva (nav. mj. 11, 3 ad 1). Za dijalog vjernika s nevjernicima u praksi bio je vrlo elastičan. Dijalog je potrebit npr. ako treba izbjeći koje veće zlo, recimo neslogu ili uzbunu, ili ako se tim dijalogom može koristiti dušama, ili ako ima puno nevjernika (nav. mj. 10, 11). Razumljivo, ako prijeti pogibelj da vjernici izgube vjeru, potrebita je razboritost koja će odmjeriti sve prema prilikama mjesta i vremena (nav. mj. 10, 9).

7. Koliko mi je poznato o ovom je raspravljao **Dobri Pastir**, Sarajevo 1964. str. 68.

8. PIJO XII u govoru od 6. XII 1953. AAS 1953, 794—802.

hu i sl., razumijevamo uvijek da govorimo o nosiocu ili subjektu, čovjeku koji zastupa zabludu, koji počinja grijeh; c. kada reknemo da po objektivnom prosuđivanju laž nema prava tražiti da nastupi, izričemo ono što svi ljudi shvaćaju, da naime laž mora odstupiti pred istinom kao i tama pred svjetlom. Laž, zabluda, zločin — to su negacije, rušenja zbiljnog reda, objektivne zbiljnosti, jer se protive bitnim komponentama prirode, bitnim, strukturalnim odnosima čovjeka prema sebi, Bogu i bližnjemu; d. bez sumnje, i pogrešna savjest je norma djelovanja, iako samo uvjetna, prolazna, dok ne zasja istina, dok se ne pojavi pozitivna sumnja u njenu ispravnost. Jer je takva savjest obvezatna, slijedi da nije dopušteno nikoga smetati da je slijedi; e. moj odnos prema onomu koji je u zabludi ili grijehu određen je načelima praktičnog reda, osobito ljubavlju. Taj moj odnos mora biti čin kreposti razboritosti. Prema tome ja ne toleriram zabludu, jer ona, objektivno govoreći, ima pravo na opstanak, na širenje i sl., nego stoga što ne smijem smetati bližnjega da slijedi svoju, makar i pogrešnu savjest. Pogrešna savjest spada na čovjeka, pripada njegovu totalitetu.[9]

Crkva je progovorila. Razboritost je krepost ispravnih načela, ali ona u isto vrijeme postupa po zahtjevima praktične elastičnosti. Razboritost kao mudrost života određuje da li je vrijeme da nastupi blagost ili strogost, pravednost ili ljubav, popustljivost ili odlučnost. Davno je i Aristotel upozorio kako je vrlo teško odmjeriti sve okolnosti da se odluči što treba poduzeti, koja krepost mora nastupiti.[10] To je mudrost konkretnog života, svakidašnjice.

Iz ovoga vidimo kako je netemeljito prosuđivati pojedine ljude ili pojedine epohe iz vremenski različite perspektive. Okolnosti često puta mijenjaju lice čina. Oni koji na laku ruku zamjeraju prošlosti da je bila stroga, jednostrana i sl., moraju pretpostaviti da će njima drugi zamjeriti da su popustljivi, indiferentni, neosjetljivi.[11] Što je dobro za ovo vrijeme, ne slijedi da je bilo dobro za drugo vrijeme, za druge okolnosti. Razumije se, ako se ne radi o odstupanju od osnovnih načela, od kojih se nikada ne smije odstupati, pod cijenu izdajstva.

Ivan XXIII otvara II vatikanski sabor izjavljujući da istina Gospodnja ostaje uvijeke. On spominje kako je Crkva kroz prošlost uvijek zabludama stajala na put. Osuđivala ih je, i to »severitate firmissima«. Međutim, nastavlja Ivan XXIII, danas Crkva radije posiže za lijekom milosrđa nego za oružjem strogosti. Danas smatra da je svrsishodnije da djelima dokazuje unutarnju snagu svoje nauke nego da osuđuje protivnike ili one koji ne misle kao ona. Te su riječi kao uvod u atmosferu milosrđa, ljubavi i dobrote. Nije time osudio prošlost, nego pokazao da blagost-strogost, pravednost-ljubav i sl. imaju svoje vrijeme.

---

9. Koncilska deklaracija **De libertate religiosa** donosi da nikomu nije dopušteno prisiljavati drugoga da postupa protiv svoje savjesti, niti da je dopušteno ikoga sprečavati da postupa po svojoj savjesti. To vrijedi za privatnu osobu i za društvo, u skrovištu ili javno. Osim toga Deklaracija izjavljuje da se pravo na religioznu slobodu osniva na dostojanstvu ljudske osobe, kako je očito iz naučavanja objave i razuma.

10. Sv. TOMA, **In Eth. A.**, br. 379, u izdanju Pirotta god. 1934.

11. PIJO XII, u govoru od 6. X 1946. AAS 1946, str. 391—397.

»Gdjekada se može desiti da su danas oni dodiri praktične naravi, koji se dosele ni u čemu nisu pokazivali korisnima, ili već uistinu plodni ili pokazuju da će to biti. Međutim, prosuditi je li već do toga došlo ili nije pa dosljedno odrediti kako i kojim koracima valja udruženo tražiti istinske probitke ... svemu tome može poučiti jedino razboritost, ravnateljica svim krepostima koje upravljaju pojedinačnim i skupnim životom ljudi.[12]

Praktični stav prema nevjernicima ne znači odobravanje nevjere. Ne znači ni indiferentnost prema nevjeri. To znači prije svega onu toleranciju koja je dužnost svakog vjernika i znak njegove kulture.[13] Još više: to znači da vjernik poštuje čovjeka, njegovu osobnost. To znači da vjernik voli čovjeka pa i nevjernika. I nevjernik je pozvan k svjetlu. I njega čeka Otac nebeski. Pružiti mu ruku znači otvoriti vrata da se obojica nađu u svjetlu, u slozi i ljubavi. Sve to na dobro pojedinaca i čovječanstva.

Istim putem koraca Pavao VI. On uspostavlja dijalog s nevjernicima. Na dan Uskrsa 1964. poziva nevjernike da ne uzimaju na svoja leđa teret nerazumnih dogmi, kontradikcije nemirnih sumnja i bezizlaznih apsurda, prokletstvo očaja i ništavila. Nevjernike promatra kao ljude »dobre volje«. Ta dobra volja je platforma za uspješan dijalog.[14]

Očito je da se metoda dijaloga mora smatrati zahtjevom kršćanske ljubavi. Crkva je dužna razvijati svoju misiju. Dužnica je svih ljudi (Rim 1, 14). Poslana je svim narodima. Svi narodi moraju čuti riječ Evanđelja (Mk 16, 15). Metoda je jasna: »Mene je Bog poučio da nikoga ne zovem poganim ili nečistim« (Dj 17, 17). Moguće je sa svakim dijalogizirati doklegod ima »dobre volje«. Predmet dijaloga može biti: o javnom ćudoređu, o interesima naroda, o zajedničkom dobru, o naravnom moralu, problemima omladine, o smislu života i smrti itd. Dijalog se ne sastoji samo u propovijedanju Evanđelja. On zahvaća svu kulturnu, socijalnu pa i gospodarsku problematiku.

Moralne dužnosti. Prva i glavna dužnost vjernika jest da se drže čvrsto u vjeri. Da uvijek ostanu sebi dosljedni. Da se ne upuštaju u popustljive nagodbe s kojih bi štetovala cjelovitost njihove vjere ili ćudoređa.

Osim toga važno je držati na umu da pojedini vjernici nijesu pozvani da sami odlučuju je li došao čas za dijalog, i kako se taj dijalog ima odvijati. Za ispravnost dijalogiziranja presudan je zahtjev taj da se svatko pokorava smjernicama crkvenog učiteljstva. I Koncil poziva na dijalog sa svim ljudima, ali uz dužne mjere opreznosti (Konstitucija Gaudium et spes, br. 92). Uvijek se naime moramo držati prirodno-moralnog zakona koji nam u ime Božje govori da nije razborit ni dopušten nijedan postupak kojim bi se naškodilo vjeri i moralu. Ne može biti is-

---

12. IVAN XXIII u **Pacem in terris**, br. 160, prema izdanju u prilogu BS, 1964, br. 2.

13. PIJO XII, kako u bilj. 11.

14. Vidi BS, 1965, br. 1, str. 1 i sl. Pavao VI osnovao je Sekretarijat za nekršćane, nevjernike. Dužnost je Sekretarijata za nevjernike da pokupi što je pisano o ateizmu sa strane katolika. Da proučava ateizam. Da u tom pitanju dođe u kontakt s ostalim vjerama. U pitanju su sve vrsti ateizma: obični, doktrinalni i borbeni. Potrebno je proučiti sve razloge zbog kojih se ateizam širi ili nazaduje.

pravno ono što bi izazvalo opravdanu sablazan. Niti je dopušteno izlagati se bliskoj pogibelji da se sagriješi protiv vjere ili morala. Od tih propisa nitko ne može dispensirati. Oni će uvijek u praksi zadržati svoju vrijednost.

Treba se čuvati i druge pretjeranosti. Ima katolika koji u svom zanosu idu tako daleko da zanemaruju brigu oko »domaćih u vjeri«. Kao da davati prednost vjernicima znači neku religioznu propagandu ili neki prozelitizam.

To je pretjerano. Uvijek su na snazi riječi sv. Pavla: »Ako se netko za svoje, navlastito za ukućane ne brine, zanijekao je vjeru: gori je od nevjernika« (1 Tim 5, 7—8). Držati se reda u ljubavi — to je zahtjev iste ljubavi. Tražiti izgubljene ovce, da, ali ne zanemariti vjernike. Prvo činiti — drugo ne zanemariti.

Zaključak. Pavao VI je progovorio o teologiji dijaloga.[15] Njegov poziv treba slijediti. Koncil je kao prolaz Gospodinov. Milosni su dani. Ali u svemu se držati mjere, tj. kreposti. Bog se ne časti pretjeranošću ni ispraznošću. Časti se ponajviše istinom i pravdom i to koliko ih nadahnjuje sveta, kršćanska ljubav.

15. Kako u bilj. 14; i BS, 1965. br. 2, str. 159—165.